

ЛЕМЕХА Р. І.,доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри медичного права
(Національний медичний університет
імені Данила Галицького)

УДК 340.1:349

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.7>**МЕДИЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА, НАУКА
ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД**

У науковій статті визначено на основні напрями становлення та розвитку медичного права із виділенням специфіки побудови системи охорони здоров'я в нашій країні. Автором наголошено, що можливість існування медичного права як комплексної галузі права доводиться багатьма ученими, але його становлення перебуває у стані розвитку. В наукових колах ще наявні дискусії щодо правильного визначення цієї галузі.

Виділено та розкрито основні критерії галузевого поділу у праві, підкреслюючи комплексний характер медичного права, як галузі права. Комплексний характер розкривають такі підстави: конституційно-визначене право на охорону здоров'я та медичну допомогу, суспільні відносини, що виникають у сфері медичної діяльності, що регулюються як власними нормами медичного права, так і нормами, що містяться в інших галузях права (трудове, кримінальне, цивільне, адміністративне), наявність загальних принципів, які притаманні медичному праву та характеризують його зміст.

Розглянуто проблему та запропоновано вирішення змісту категорії «медичне право». Проаналізовано позиції зарубіжних та вітчизняних учених щодо питання медичного права як галузі права, схарактеризовано окремі поняття, що його формують. Вивчено понятійний апарат, яким оперує сучасне медичне законодавство. Приділено увагу дослідженню медичного права як науки, галузі права та навчальної дисципліни, яке перебуває на етапі становлення та розвитку. Досліджено підходи до класифікації поняття «медичне право», зокрема як поняття котре охоплює всі питання правового регулювання охорони здоров'я, інший – як галузь права, що регулює правовідносини, які виникають між лікарем та медичною установою, з одного боку, та пацієнтом з іншого.

Підсумовано, що медичне право може розглядатись як самостійна комплексна галузь права яка об'єднує правові норми, що регулюють суспільні відносини з охорони здоров'я.

Ключові слова: медичне право, галузь права, наука медичного права, охорона здоров'я, медичне обслуговування, медична допомога, медична послуга.

Lemekha R. I. Medical law of Ukraine as a branch of law, science and academic discipline: theoretical and legal approach

The scientific article focuses on the main directions of the formation and development of medical law, highlighting the specifics of building a health care system in our country. The author noted that the possibility of the existence of medical law as a complex field of law is proved by many scientists, but its formation is in a state of development. In scientific circles, there are still discussions about the correct definition of this field.

The author highlights and reveals the main criteria of branch division in law, emphasizing the complex nature of medical law as a branch of law. The complex character is revealed by the following grounds: the constitutionally defined right to health care and medical assistance, social relations arising in the field of medical activity, which are regulated both by their own norms of medical law and by norms contained in other branches of law (labour, criminal, civil, administrative), the presence of general principles inherent in medical law and characterizing its content.

The problem of defining the content of the "medical law" category is considered. The various positions of foreign and domestic scientists regarding the issue of medical law as a branch of law are analyzed, and certain concepts that form it are characterized. The conceptual apparatus used by modern medical legislation has been studied. Attention is paid to the study of medical law as a science, a field of law and an educational discipline, which is at the stage of formation and development. Approaches to the classification of the definition of "medical law" have been studied, the first as a concept that covers all issues of legal regulation of health care, the other approach is a branch of law that regulates the legal relations that arise between a doctor and a medical institution, on the one hand, and a patient, on the other.

It is concluded that medical law can be considered as an independent complex branch of law that unites legal norms regulating social relations in health care.

Key words: *medical law, branch of law, science of medical law, health care, medical care, medical assistance, medical service.*

Нині, активно ведуться дискусії про існування медичного права як самостійної галузі, співвідношення медичного права з сформованими галузями права (цивільним, кримінальним, конституційним, адміністративним та ін.), предмета його регулювання, роль і місце у правовій системі, відокремлення законодавства про охорону здоров'я у структурі законодавства в цілому. Очевидно, що незалежно від науково-юридичної відповіді на подібні питання, правове регулювання охорони здоров'я та життя людей є однією з найбільш суспільно значущих сфер діяльності, пов'язаною із виникненням специфічних правових відносин, що врегульовуються відповідними нормативно-правовими актами.

У сучасній науковій літературі існує думка, за якою медичне право вважається новою галуззю. Однак існують підтвердження того, що ця галузь сформувалася в 1977 році у Празі на IV Міжнародній медико-правовій конференції вченими–медиками та юристами була висунута пропозиція щодо виділення правових норм, що регламентували питання медицини, охорони здоров'я, в самостійну галузь права–медичне право [1]. На початку ХХ ст., професор С. Вітта Гаазької академії міжнародного права започаткувавши курс міжнародного санітарного права поклав підґрунтя міжнародному медичному праву. Вчений наголошував, що санітарне право – це «галузь міжнародного публічного права, яка регулює відносини між державами щодо санітарного управління (регулювання)» [2].

Зацікавленість вітчизняних вчених регулюванням медичних правовідносин пояснюється низкою ключових факторів, які обумовлюють необхідність у знаннях юридичного забезпечення медичної діяльності, серед них можна виділити: В.Ф. Москаленко, С.Г. Стеценко, Г.Т. Терешкевич, Т.В. Педченко, В.М. Рудий, О.В. Любінець, І.Я. Сенюта, О.Г. Рогова, І.Я. Сенюта, В.М. Третьяков, Е.Ю. Махмудов. Наукові доробки зазначених вчених певною мірою компенсують брак наукових досліджень з сучасних проблем регулювання діяльності в галузі охорони здоров'я України. Однак значна кількість правовідносин залишається не охопленою в рамках традиційної системи права сформованої ще в так званій «радянській період», що викликало необхідність визначення на доктринальному рівні місця медичного права у системі права України.

В загальному розумінні медичне право визначається сферою відповідної діяльності – охороною здоров'я [3]. Аналізують різні визначення медичного права, науковці [4]

виділяють головну відмінність яка полягає в тому, що одні автори прагнуть втиснути у це поняття всі питання правового регулювання охорони здоров'я (наприклад, сукупністю юридичних норм, встановлених або санкціонованих державою, міжнародними організаціями, що регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності [5], сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі надання медичної допомоги з метою забезпечення права людини на охорону здоров'я» [6], сукупність нормативних актів, які визначають організаційні, структурні, загально правові відносини при наданні лікувально-профілактичної допомоги людям [7] інші визначають її як галузь права, що регулює правовідносини, що виникають між лікарем та медустановою, з одного боку, та пацієнтом з іншого (наприклад сукупність юридичних норм, які регулюють правовідносини між громадянином та лікувально-профілактичних закладом, між пацієнтом та медичним працівником в сфері організації надання медичної допомоги [8], сукупність юридичних норм, які регулюють правовідносини між лікарем і медичним закладом, з одного боку, та пацієнтом і його родичами – з другого [9].)

У вітчизняній та зарубіжній юридичній науці формування медичного права як окремої галузі системи права ще триває. Погляди вчених на поняття «медичне право» різняться. Під час розгляду поняття медичного права виділяють три основних підходи:

1) комплексна галузь права: система правових норм, що регулюють суспільні відносини, що виникають із приводу охорони здоров'я громадян та медичної діяльності, а також суспільні відносини у процесі функціонування та розвитку сфери охорони здоров'я [10], сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності [11], сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі надання медичної допомоги аби забезпечити право людини на охорону здоров'я [12].

2) комплексна галузь законодавства: систему правових норм, що регулюють суспільні відносини, що виникають з приводу охорони здоров'я громадян та медичної діяльності, а також суспільні відносини в процесі функціонування та розвитку сфери охорони здоров'я» [13], галузь законодавства на відміну загального та спеціального [14], систему правових норм, що регулюють якісно своєрідні суспільні відносини, змістом яких є вплив на фізичне і психічне здоров'я людини за допомогою медичних засобів, який здійснюється медичними працівниками [15].

3) галузь права, що становить систему правових норм, котрі регулюють якісно своєрідні суспільні відносини, змістом яких є вплив на фізичне та психічне здоров'я людини, здійснюваний медичними працівниками за допомогою медичних засобів [16], самостійну комплексну галузь права яка являє собою зв'язану внутрішньою єдністю систему правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері медико-санітарної допомоги та охорони здоров'я як окремої людини, так і населення загалом [17]. Тобто таку, що знаходиться на межі правового регулювання соціальних та інших відносин, а тому – комплексну галузь національного права України, яка призначена для регулювання відносин у сфері охорони здоров'я [18].

Медичне право як галузь юридичної науки вивчає, по-перше, саму систему правових норм, що регулюють відносини у сфері медичної діяльності, що неможливо без вивчення основ цієї діяльності. У кожному підході необхідно виділяти критерії галузевого розподілу у праві, ними традиційно є предмет і метод правового регулювання.

Особливістю медичного права є універсальний характер, так як воно одночасно є логічною конструкцією як юридичної, так і медичної дисциплін. Виходячи з міждисциплінарного характеру медичного права С.Г. Стеценко визначає науку медичного права як «сукупність правових, медичних та інших поглядів, переконань та ідей, що розкривають основні положення та сутність медичного права, визначаючи розвиток даної галузі права в майбутньому» [19]. Зв'язок між правом і його інформаційно-методичним забезпеченням проявляється у визначенні науки медичного права через сукупність правових, медичних, біоетичних та інших поглядів, уявлень та ідей, що висвітлюють основні положення і природу медичного права як правового явища, зумовлюють розвиток й утвердження цієї галузі

права в майбутньому з урахуванням національних традицій і міжнародного досвіду [20]. Медичне право як наука вивчає особливості законодавчого регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері медичної діяльності, дослідження співвідношення загального та галузевого законодавства в галузі медичної діяльності та історичні аспекти правового регулювання, концептуальні основи вдосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду, опрацювання теоретико-методологічних аспектів оптимізації освітніх програм у сфері юридичної та медичної освіти, огляд принципів правового регулювання відносин у сфері медичної діяльності, його цілі, завдання тощо.

Становлення медичного права в вітчизняній правовій системі в якості навчальної дисципліни нині набуває найважливішого значення у плані підготовки юридичних кадрів для роботи у сфері медичної діяльності. Вперше в Україні навчальна програма «Медичне право України» була затверджена профільна міністерством у 2004 році, на базі Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького почали вивчати дисципліну медичне право, на сьогодні перелік вузів які вивчають дану дисципліну дещо розширений («Медичне право» для студентів вищих медичних закладів III – IV рівнів акредитації, при Національному медичному університеті імені О. Богомольця, «Медичне правознавство» для студентів вищих медичних закладів III – IV рівнів акредитації при «Кримському державному медичному університеті імені С.І. Георгієвського»). Серед основних обставин, в умовах яких відбувалося виникнення та розвиток медичного права як навчальної дисципліни, С.Г. Стеценко виокремлює такі: викладання медичного права в системі медичної та юридичної освіти; відсутність упорядкованого тривалого часу якісно пророблених та науково обґрунтованих навчальних програм; незначна кількість спеціалістів в галузі юридичного забезпечення медичної діяльності; судово-медичний або організаційний ухили у викладанні медичного права для студентів-медиків; відсутність комплексного підручника з медичного права [19].

Зарубіжні вчені розглядають медичне право і як комплексну освіту, яке регулює відносини в сфері охорони здоров'я (їх серцевину складають відносини, що стосуються надання медичної допомоги/послуг), за допомогою норм із різних галузей права (конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та ін. [21; 22]. Таким чином, серед вчених-юристів, судових медиків, правознавців, правоохоронців органів утвердилася думка про існуванні медичного права як галузі права, науки та навчальної дисципліни.

Варто приєднатися до вчених котрі наголошують, що в умовах побудови в Україні правової держави та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу й інтегрування медичної освіти України в єдиний Європейський освітній простір не можна недооцінювати місце та значення правового навчання у системі вищої медичної освіти та доцільність підготовки єдиного законодавчого акту, який би комплексно врегулював усю сферу відносин, що становлять предмет медичного права. [15; 23].

Дискусійне питання щодо існування в системі права комплексних утворень, у тому числі комплексних правових інститутів, має давню історію. Президент Всесвітньої асоціації медичного права професор А. Кармі підкреслив, що 20-40 років тому медичне право стосувалося всього двох аспектів – незаконної практики лікаря та лікарської помилки. Зараз медичне право займається різними проблемами, такими як: аборти, експерименти на людських істотах, евтаназія та інші [24]. У цьому медичне право має загальні ознаки з кримінальним правом та законодавством яким передбачено відповідальність за лікарські злочини як в Україні так і інших країнах. Переважна більшість «медичних» злочинів сконцентровані у розділі II Кримінального кодексу України «Злочини проти життя і здоров'я особи» [26]. До них належать, зокрема: належне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (стаття 131 Кримінального кодексу України), розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (стаття 132), незаконне проведення абортів (ст. 134) – у разі, якщо медичний працівник не має спеціальної медичної освіти, незаконна лікувальна діяльність (ст. 138) – заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою,

яка не має належної медичної освіти, ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139), неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140), порушення прав пацієнта (ст. 141), незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142), порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143), насильницьке донорство (ст. 144), незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145).

Для порівняння, Кримінальний кодексом республіки Молдова передбачають відповідальність за такі лікарські злочини, як: незаконне провадження абортів (стаття 159 Кримінального кодексу Республіки Молдова), ненадання допомоги хворому (стаття 162), примус особи до вилучення органів або тканин з метою трансплантації (стаття 158), позбавлення життя за бажанням особи (евтаназія, стаття 148), порушення за недбалістю правил та методів надання медичної допомоги (стаття 213), незаконне лікування або здійснення фармацевтичної діяльності (стаття 214) [27] та інші, де суб'єктом кримінального правопорушення може бути і медичний працівник. Вищевикладене свідчить про те, що виділення медичного права в самостійну галузь права є реакцією суспільства на численні випадки злочинної недбалості, недбалості медичного персоналу, які спричиняють загибель пацієнтів або їх тяжкі каліцтва, за які винні, особливо в пострадянських країнах в яких не несуть жодної відповідальності.

У цьому сенсі медичне право, на відміну від фундаментальних галузей (цивільного, кримінального та ін.), є прикладною галуззю права [14]. Проте навряд чи з такою позицією можна повністю погодитись. Переважним є положення, що висловлюється в загальній теорії права, згідно з якою, подібні масиви правових норм дуже різноманітні за своєю галузевою приналежністю, за допомогою яких здійснюється комплексне правове регулювання певної сфери відносин вважаються ні фундаментальними, ні прикладними галузями права. Вони є «вторинною» структурою правової освіти які залежно від ступеня та характеру подальшого розвитку відповідних суспільних відносин, можуть сформуватися в самостійну галузь права з властивими лише цій галузі специфічним предметом та методом правового регулювання. До таких «вторинних» структурних правових нормативних утворень якраз і належить медичне право. Виходячи із зазначеного, С.С. Алексєєв висловився за подвоєння структури права, яка являє собою своєрідне поєднання фундаментальних (первинних/основних) і вторинних (прикладних/комплексних) галузей права [25].

Таким чином, нами розглянуто специфіку та значення поняття медичного права як самостійну комплексна галузь права, яка об'єднує правові норми, що регулюють суспільні відносини з охорони здоров'я. Щодо перспектив подальшого розвитку даного поняття, то у всіх трьох його напрямках (як системи норм, що регулюють відносини у сфері медичної діяльності та займають особливе місце в системі права України, як юридичної науки в рамках більш загальної науки – юриспруденції, і як навчальної дисципліни) правове регулювання відносин у сфері медичної діяльності надалі розвиватимуться в органічній єдності. При цьому предметом подальшого наукового дослідження мають стати питання сутнісної характеристики медичного права як галузь права України, наявність взаємозв'язку медичного права з іншими галузями права України, а також подальший розвиток медичного права як галузь права тощо.

Список використаних джерел:

1. Клименко О. Історія виникнення медичного права. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 5. С. 107–109.
2. Vitta C. Le droit sanitaire international. 1930. 33 R.C.A.D.I.
3. Марченко М.Н. Общая теория государства и права: акад. курс. Москва : Зерцало, 1998. Т. 2. 640 с
4. Сергеев Ю.Д., Милушин М.И. О теоретических основах и концепции национального медицинского права. *Медицинское право*. 2003. № 3. С. 3–8.

5. Bartenev D.G. Pravo na okhranu zdorov'ya v mezhdunarodnom prave: diss.SPb., 2006.
6. Флоря В.Н. Рецензия на учебное пособие «Медицинское право» : в 3 т. Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2008.
7. Хлапов А.Л. Обоснование правовых категорий применительно к медицинскому праву. Дальневосточный медицинский журнал. 2010. № 4. С. 118-121
8. Акопов В.И. Медицинское право в вопросах и ответах. Москва : Феникс, 2016. 512 с.
9. Радиш Я., Кризина Н. Питання медичного права в дисертаційних дослідженнях українських авторів (2004-2006 рр.). *Лікар. справа – врач. дело.* 2006. № 7. С. 89–94.
10. Сергеев Ю.Д., Мохов А.А. Основы медицинского права России. Москва, 2007.
11. Дешко Л. Про галузеву належність медичного права України. *Право України.* 2006. № 1. С. 120–124.
12. Сенюта І. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2006. 16 с.
13. Москаленко В.Ф., Грузева Т.С., Иншакова А.В. Преподавание вопросов регламентации права на охрану здоровья в международном и европейской законодательстве : науч. труды III Всерос. съезда (Нац конгр.) по мед. праву. Москва, 2007. 672 с.
14. Белов В.А. Правовые проблемы развития медицинского права в России. *Современные проблемы медицинского права и права на охрану здоровья: материалы междунар. межвуз. научно-практ. Конфер., Москва, 4 марта 2003 г., Москва, 2003. С. 55–73*
15. Болотіна Н. Медичне право у системі права України. *Право України.* 1999. № 7. С. 116–121.
16. Болотіна Н. Сучасне українське медичне право / за заг. ред. С. Стеценка. Київ : Атіка, 2010. 496 с.
17. Стефанчук Р. Медичний кодекс України: вимога часу чи данина кодифікаційній моді? *Право України.* 2011. № 11–12. С. 38–44.
18. Дешко Л. Поняття державного регулювання господарської діяльності в сфері охорони здоров'я. *Право України.* 2005. № 8. С. 28–31
19. Стеценко С. Г. Медицинское право : учебник. Юрид центр Пресс, 2004. 570 с.
20. Сенюта І.Я. Медичне право України як галузь права, наука та навчальна дисципліна (лекція). *Медичне право України. Методологічна скарбниця.* 2013. С. 176–188.
21. Гревцова Р. Медичне право України: сучасний стан; перспективи розвитку. *Первый Всеукраинский конгресс по медицинскому праву и социальной политике.* 14-15 апр. 2007 г., Киев, 2007. с. 9-11.
22. Сергеев А.И. Право на охрану здоровья и медицинскую помощь в системе основных личных и социально-экономических прав человека и гражданина в России. «*Черные дыры*» в *Российском законодательстве.* 2007. № 4. С. 5
23. Козуліна С.О. Механізми державного управління діяльністю закладів охорони здоров'я (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. наук. з держ. упр. : 25.00.02. Одеса, 2004. 191 с.
24. Ерофеев С.В. Мониторинг судебно-медицинских экспертиз в случаях неблагоприятного исхода медицинской помощи. «*Медицинское право*». 2003. № 2. с. 20–22.
25. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т.; Москва : Юрид. лит., 1981. Т. I. 360 с.
26. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Офіційний вісник України.* 2001. № 21. ст. 920.
27. Кримінальний кодекс Республіки Молдова : 18.04.2002 р. № 985-XV URL : https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=186

